

Halina Monika Wróblewska

ORCID: 0000-0002-1985-3877

DOI: 10.15290/dhmgz.03.2025.07

Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju w perspektywie potrzeb stymulowania zdolności i kompetencji kreatywnych w dzieciństwie

Education for Sustainable Development in the Perspective of the Need to Stimulate Creative Abilities and Competences in Childhood

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest ukazanie założeń Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w perspektywie wyzwań Edukacji Jutra ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju zdolności i kompetencji kreatywnych oraz potrzeb ich stymulowania. Edukacja ta ujmuje całościowo aspekty dotyczące edukacji ekologicznej, społecznej i ekonomicznej. Ma ona promować postawy bycia w świecie w sposób zrównoważony, oparty na odpowiedzialności za środowisko i jego zasoby oraz szukania równowagi między środowiskiem naturalnym a technologią. Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR) jest ściśle powiązana z działaniami na rzecz zrównoważonej jakości życia. Głównym założeniem podjętych badań jest ukazanie potrzeby odkrywania potencjału twórczego i stymulowania rozwoju zdolności i kompetencji kreatywnych, w szczególności dzieci – jako zadań edukacji – w kontekście potrzeb rozwojowych i oczekiwań społecznych oraz podnoszenia jakości kształcenia.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja, zrównoważony rozwój, STEAM, zdolności, kompetencje kreatywne

ABSTRACT: The aim of the article is to present the assumptions of education for sustainable development in the perspective of the challenges of the Education of Tomorrow, with particular emphasis on the development of creative abilities and competences and the need to stimulate them. This education encompasses the holistic aspects of ecological, social and economic education. It is to promote attitudes of being in the world in a sustainable way, based on the responsibility for the environment and its resources and seeking a balance between the natural environment and technology. The main assumption of the undertaken research is to show the need to discover creative potential and to stimulate the development of creative abilities and competences, especially of children – as tasks of education – in the context of developmental needs and social expectations and improving the quality of education.

KEYWORDS: education, sustainable development, STEAM, abilities, creative competences

Wprowadzenie

Po raz pierwszy pojęcie zrównoważonego rozwoju (Sustainable Development) wymienione zostało w raporcie ONZ Nasza Wspólna Przyszłość (Our Common Future) w 1987 roku. Koncepcja Edukacji Zrównoważonego Rozwoju (EZR) powstała podczas konferencji ONZ w 1992 roku poświęconej tematyce środowiska w Rio de Janeiro. Uznano, że edukacja stanowi istotny czynnik na drodze do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Obecnie EZR obejmuje wiele koncepcji edukacyjnych jak: edukacja ekologiczna, polityczna, edukacja na rzecz rozwoju, edukacja globalna, edukacja na rzecz pokoju, edukacja międzykulturowa, a także zdrowotna. Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju przyczynia się do osiągnięcia 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ. Cele te skupiają się na ludziach (people), planecie (planet), dobrobycie (prosperity), pokoju (peace) i partnerstwie (partnership). Łączy lokalne problemy i wyzwania z sytuacją globalną. Ważną inicjatywą inspirowania działań edukacyjnych na rzecz zrównoważonego rozwoju było ogłoszenie przez ONZ w 2002 roku Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju na lata 2005–2014. Jej zadaniem było propagowanie zrównoważonych zachowań, inspirowanie krytycznego i twórczego myślenia, pozwalających znaleźć rozwiązania

problemów utrudniających trwały rozwój. Strategia EKG ONZ (2005) przyjęła, że Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju, będąca jednym z podstawowych praw człowieka, jest istotnym narzędziem zarządzania, podejmowania decyzji oraz promowania demokracji. Z tego względu EZR może pomóc w urzeczywistnieniu wizji przyszłości. Kształtuje i wzmacnia zdolność oceny rzeczywistości i podejmowania decyzji na rzecz zrównoważonego rozwoju poszczególnych osób, grup, społeczności, organizacji oraz państw. Umożliwi ludziom tworzenie bezpieczniejszego, zdrowszego i lepiej prosperującego świata, podnosząc tym samym jakość życia. Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju może kształtować krytyczne myślenie, rozwijać świadomość oraz podnosić kwalifikacje, dzięki czemu możliwe staje się zgłębienie nowych wizji i pomysłów oraz rozwijanie nowych metod i narzędzi wdrażania¹. Celem Strategii było wcielenie zrównoważonego rozwoju do formalnych systemów kształcenia, które miały

wyposażyc ludzi w wiedzę oraz umiejętności odnoszące się do zrównoważonego rozwoju, podnosząc ich kompetencje i zaufanie oraz zwiększając możliwości działania na rzecz zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą, w trosce o wartości społeczne, równouprawnienie płci i różnicowanie kulturowe².

Era społeczeństwa wiedzy jest coraz bardziej złożona i dlatego wymaga nowych kompetencji³. Dlatego tak ważne jest wyposażenie jednostek w odpowiednie kompetencje zwane też kompetencjami XXI wieku lub kompetencjami przyszłości⁴. W literaturze przedmiotu nowe kompetencje bywają różnie nazywane: jako kompetencje przyszłości, kompetencje XXI wieku, kompetencje STEAM, kompetencje 4C (communication, collaboration, criticalthinking, creativity) (komunikacja, współpraca, krytyczne myślenie i kreatywność). W ostatnim czasie bywają rozwijane także w 5C (charakter/współczucie) lub 6C (obywatelstwo/kultura).

¹ Europejska Komisja Gospodarcza ONZ, *Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2008, <http://nauczyciele.mos.gov.pl/index>, [dostęp: 15.10.2024].

² Ibidem, s. 2-3.

³ F. Mayor, J. Binde, *Przyszłość świata*, Warszawa 2004.

⁴ S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, t. 3, Warszawa 2018.

Założenia i uzasadnienie problematyki

Celem poznawczym tego artykułu jest ukazanie istoty Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w perspektywie wyzwań Edukacji Jutra – ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju zdolności i kompetencji kreatywnych oraz potrzeb ich stymulowania w dzieciństwie. Głównym założeniem podjętej analizy jest ukazanie potrzeby odkrywania potencjału twórczego i stymulowania rozwoju zdolności i kompetencji kreatywnych – jako zadań edukacji – w kontekście potrzeb rozwojowych i oczekiwań społecznych oraz podnoszenia jakości kształcenia. Postawione pytania brzmią: czy EZR można ujmować w perspektywie przyszłościowego projektu edukacji (do) odkrywania zdolności i talentów? W jakim stopniu jest to konieczność i wyzwanie? Na ile jest to szansa rozwojowa?

Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju chce wyposażyć ludzi w umiejętności, wiedzę i kompetencje oraz zachęcić do podjęcia działań i zaangażowania się na rzecz bardziej zrównoważonego życia. Kluczowe jest to, że EZR rozwija kompetencje kreatywne. Obejmują one zdolności do podejmowania decyzji w oparciu o wiedzę o zrównoważonym rozwoju oraz gotowość do ich realizacji w wymiarze indywidualnym i społecznym. Kompetencje kreatywne obejmują 12 subkompetencji. Są to między innymi: otwartość na świat, gotowość do akceptacji nowych perspektyw, okazywanie empatii, radzenie sobie z niepewnością i sprzecznościami, motywowanie siebie i innych do działania i podejmowanie konkretnych działań⁵. Kompetencje kreatywne stanowią oczekiwane i niezbędne umiejętności w coraz bardziej cyfrowym świecie. Zdolności stanowią swoiste wyzwanie współczesnej koncepcji edukacji, której zadaniem jest odkrywanie zdolności i talentów. Nadszedł czas, aby poszerzyć nasze rozumienie inteligencji, zdolności i talentów⁶. Twórca koncepcji inteligencji wielorakich Howard Gardner

⁵ *Future Work Skills 2020 Report*, https://legacy.iftf.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf, [dostęp: 15.10.2024].

⁶ R. Sternberg, T.L. Lubart, *The concepts of creativity: prospects and paradigms*, [w:] R.J. Sternberg (red.), *Handbook of creativity*, Cambridge 1999; R.J. Sternberg, *Próba weryfikacji teorii inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu poprzez operacje konwergencyjne*, „Przegląd Psychologiczny” 2001, nr 44, s. 375-403; A. Ziegler, K. Heller, *Conceptions of giftedness from a meta-theoretical perspective*, [w:] K.A. Heller, F.J. Mönks, R.J. Sternberg, R.F. Subotnik (red.), *International*

uważa, iż najważniejszym wkładem, jaki może wnieść edukacja do rozwoju dziecka, jest dopomóc mu w znalezieniu dziedziny, która najbardziej odpowiada jego talentom, w której będzie kompetentnym fachowcem, w której praca będzie mu dawała zadowolenie⁷. Dzisiejsza edukacja nie może jedynie ograniczać się do przekazywania wiedzy, ma otwierać drogę na osiągnięcia i pomagać w wykorzystywaniu potencjału⁸. Wymagane jest dostosowanie strategii edukacyjnej nie tylko do aktualnej sytuacji, ale uwzględnienia orientacji przyszłościowej, w związku z główną tendencją współczesnego świata – jaką jest zmienność. Gardner – autor *Pięciu umysłów przyszłości*⁹ proponuje koncepcję umysłu dyscyplinarnego, kreatywnego, syntetyzującego, etycznego i respektującego. Tylko edukacja ukierunkowana na rozwijanie tych rodzajów umysłu będzie edukacją odkrywania zdolności i talentów. Według Gardnera obecnie obserwuje się cztery trendy globalizacyjne. Pierwszy związany jest z ogólnoswiatowym przepływem kapitału i innych instrumentów rynkowych, drugi – stanowi przepływ ludzi, trzeci dotyczy przepływu informacji w cyberprzestrzeni, czwarty stanowi przepływ kultury popularnej. Procesy globalizacyjne zaznaczają się w coraz większej liczbie obszarów aktywności człowieka natomiast ludzkie zdolności stają się rzadkim zasobem nie tylko edukacyjnym, ale również ekonomicznym¹⁰. Jest to aktualna i ważna perspektywa nowych wyzwań w Edukacji Jutra. Sprzyja jej idea nowego spojrzenia na naturę zdolności i uzdolnień, a także wspierania

handbook of giftedness and talent, Oxford 2000, s. 3-23; A. Ziegler, *The actiotope model of giftedness*, [w:] R.J. Sternberg, J.E. Davidson (red.), *Conceptions of giftedness*, Cambridge 2005, s. 411-437; H. Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań 2002; A. Fuller, *Psychologia geniuszu*, Warszawa 2017.

⁷ H. Gardner, *Inteligencje wielorakie...*

⁸ Ibidem, s. 23.

⁹ H. Gardner, *Pięć umysłów przyszłości*, Warszawa 2009.

¹⁰ Rekomendacje Komisji dla Parlamentu Europejskiego zawierają zapis, w myśl którego, żadne państwo nie może pozwolić sobie na marnowanie talentów, na stratę ludzkiego bogactwa, żadne państwo europejskie nie jest tak bogate, aby marnować talenty swoich obywateli. Zapis został sformułowany przez Komitet ds. Kultury i Edukacji UE 7 października 1994 roku na 31 posiedzeniu, na którym przyjęto dokument z rekomendacjami dla Parlamentu Europejskiego na temat kształcenia dzieci zdolnych.

(pro)zdolnościowych zasobów człowieka¹¹. Z punktu widzenia autor-
skich doświadczeń badawczych i zrealizowanych dotychczas projek-
tów w interdyscyplinarnym obszarze rozwoju, twórczości i edukacji
dowodzę, że perspektywa (pro)zdolnościowych zasobów rozwojowych
wyznacza pozytywny model rozwoju człowieka. Wpisuje się on w po-
stulat rozwijania edukacji pozytywnej, nakierowanej na wspieranie
zasobów twórczych człowieka, budowania programów wychowania
w klimacie protwórczości i prozdolności¹². Przyjęta pozytywna per-
spektywa zasobów wpisuje się w nurt pedagogiki pozytywnej (pozytyw-
nego rozwoju)¹³. Oznacza ona tworzenie warunków dla identyfikacji,
odkrywania, diagnozowania i stymulowania rozwoju uzdolnień¹⁴.

Od uczenia się bez granic – do ukrytych skarbów (w) edukacji

Raport Klubu Rzymskiego dotyczący zagadnień pedagogicznych
*Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”?*¹⁵ obejmuje opano-
wywanie i wdrażanie nowych metodologii, umiejętności, postaw
i wartości, które są niezbędne do życia w świecie pełnym zmian. Raport
proponuje rozumienie uczenia się jako wyzwalenie nieograniczonych
możliwości umysłowych człowieka w kontekście wyzwań przyszło-
ści, sugerując, iż za wzrostem tworzonych przez ludzi technologii

¹¹ R.J., Sternberg, L. Spear-Swerling, *Jak nauczyć dzieci myślenia*, Gdańsk 2003; R.J. Sternberg, E.L. Grigorenko, L. Jarvin, *Mądrość, inteligencja i twórczość w nauczaniu. Jak zapewnić uczniom sukces*, Łódź 2018; W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Sopot 2010; K.J. Szmidt, *Edukacyjne uwarunkowania rozwoju kreatywności*, Łódź 2017.

¹² M. Wróblewska, *Osobowościowe uwarunkowania postawy twórczej studentów*, Białystok 2005; M. Wróblewska (red.), *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*, Białystok 2008; Eadem (red.), *Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w szkole. Wybrane zagadnienia*, Białystok 2009; Eadem, *Kompetencje twórcze w dorosłości*, Białystok 2015; M. Wróblewska, A. Pogorzelska, S. Nowel (red.), *Potencjał podmiotowy i kompetencje – w perspektywie rozwoju kariery zawodowej*, Suwałki 2018.

¹³ K.J. Szmidt, M. Modrzejewska-Świgulska (red.), *Zasoby twórcze człowieka. Wprowadzenie do pedagogiki pozytywnej*, Łódź 2013.

¹⁴ K.J. Szmidt, *Edukacyjne uwarunkowania...*

¹⁵ J.W. Botkin, M. Elmandjra, M. Maliża, *Uczyć się – bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”? Raport Klubu Rzymskiego*, Warszawa 1982.

nie nadaża postęp naszych umiejętności¹⁶. Autorzy raportu proponują nową definicję uczenia się, w której pojęcie uczenia się (learning) należy rozumieć szeroko, wykraczając poza konwencjonalną treść łączenia oświaty (education) i nauczania szkolnego (schooling). Uczenie się oznacza rodzaj postawy wobec wiedzy i życia, w której akcentuje się znaczenie ludzkiej inicjatywy. Obejmuje ono opanowywanie i wdrażanie nowych metodologii, umiejętności, postaw i wartości niezbędnych do życia w świecie pełnym zmian¹⁷. Najważniejsze zadania edukacji znajdują się w raporcie dla UNESCO przygotowanym przez Międzynarodową Komisję do spraw Edukacji dla XXI wieku pt. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*¹⁸. Raport J. Delorsa nawiązuje do idei zawartej w raporcie E. Faure'a *Uczyć się, aby być* – w myśl którego „człowiek musi stale się uczyć, aby żyć i ciągle stawać się na nowo”¹⁹. Zasadniczy kierunek tych zmian wyznacza przyszłość, o której musimy myśleć i wspólnie ją budować²⁰. Komisja rekomendując koncepcję edukacji, która wychodzi poza utylitarne rozumienie kształcenia, stwierdziła, że jej zadaniem nie jest wyłącznie przeznaczenie istoty ludzkiej jako czynnika ekonomicznego, lecz – jako celu rozwoju²¹. Edukacja jest tylko „jednym ze sposobów, lecz w większym stopniu niż inne służącym bardziej harmonijnemu, autentycznemu rozwojowi ludzi, którego celem jest likwidacja ubóstwa, wykluczenia, niezrozumienia, ucisku, wojen”²².

Sensem edukacji staje się rozwój jednostki i wspólnoty, z uwzględnieniem reprezentowanego przez nie kapitału społecznego i intelektualnego jako pierwszorzędných czynników rozwoju i ciągłości cywilizacyjnej. Zdaniem Komisji – powinno ulec zmianie rozumienie edukacji i jej priorytetów, aby stało się bliższe edukacji humanistycznej, ze szczególnym nastawieniem na rozwój osoby: ABY Wiedzieć, ABY Działać, ABY Żyć wspólnie, ABY Być Innowacyjnym, ABY Żyć w Sposób Zrównoważony, ABY BYĆ. Nowa rozszerzona koncepcja

¹⁶ Ibidem, s. 48.

¹⁷ Ibidem, s. 50.

¹⁸ J. Delors, *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, przeł. W. Rabczuk, Warszawa 1998.

¹⁹ E. Faure, *Uczyć się, aby być*, przeł. Z. Zakrzewska, Warszawa 1975, s. 301.

²⁰ J. Delors, op. cit., s. 14.

²¹ Ibidem, s. 81.

²² Ibidem, s. 9.

edukacji powinna umożliwić każdej jednostce odkrywanie, pobudzenie i wzmocnienie jej potencjału twórczego – „ujawnić skarb ukryty w każdym z nas”²³. W nawiązaniu do: uczyć się, aby żyć w sposób zrównoważony – oznacza rozwijać refleksyjne podejście do życia, uczyć się w kontekście stosowania norm, wyboru wartości, równoważyć sprzeczności, aby kształtować swoje środowisko życia i relacje z nim²⁴.

Edukacja STEAM

Na wstępie opracowania założono, że w perspektywie wyzwań Edukacji Jutra istnieje również potrzeba uwzględnienia nowych umiejętności XXI wieku określanych jako kompetencje STEAM. Umożliwiają one innowacyjność i konkurencyjność gospodarki w świecie zdominowanym przez nowe technologie oraz przeciwdziałają zjawisku wykluczenia społecznego i ekonomicznego poprzez wyrównywanie szans edukacyjnych. Nazwa metody STEAM oznacza skrót od: Science (nauki ścisłe), Technology (technologia), Engineering (inżynieria), Arts (sztuka) oraz Mathematics (matematyka)²⁵. Rozwój umiejętności STEAM jest rozumiany jako zintegrowane, międzydyscyplinarne ujęcie, które umożliwia naukę poprzez praktyczne doświadczenia i kreatywne wyzwania. Metoda STEAM nie dzieli świata na wyizolowane obszary, w których należy zdobywać wiedzę – zakłada podejście holistyczne, które uwzględnia zależności różnych dziedzin i ich wzajemne zastosowanie w działaniach projektowych łączących różne elementy modelu STEAM. Zachęca on uczniów do bycia kimś innym niż konsumentami edukacji. Dzięki STEAM mogą oni stać się twórcami własnego procesu edukacyjnego, przechodząc od bycia skierowanym na wykonanie zadań do samodzielnej, niezależnej kreacji

²³ Ibidem, s. 86.

²⁴ Pod patronatem ONZ i UNESCO opublikowane zostały również kolejne dokumenty: Raport Federico Mayora i Jerome Binde *Przyszłość świata*, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa 2004 oraz Raport Komisji Europejskiej Edukacja dla Europy. Ten ostatni przełożyli na język polski Irena Wojnar i Jerzy Kubin (*Edukacja dla Europy. Raport Komisji Europejskiej*, Warszawa 1999).

²⁵ V.L. Akerson, G.A. Buck (red.), *Critical Questions in STEM Education. Contemporary Trends and Issues in Science Education*, Springer Nature Switzerland AG 2020, DOI:10.1007/978-3-030-57646-2.

własnych, indywidualnych zadań edukacyjnych. Coraz częściej mogą korzystać z nowych narzędzi do twórczej ekspresji i odkrywania prawdziwego świata wokół nich. Mogą być aktywnymi uczestnikami w tworzeniu nowego rodzaju edukacji na miarę XXI wieku, która będzie promować kreatywność i krytyczne myślenie cenione u takich osób, jak na przykład Steve Jobs czy Bill Gates. W kontekście społecznym STEAM ma na celu przede wszystkim kreowanie wiedzy operacyjnej. Promuje wypełnianie luki między celami biznesowymi i edukacyjnymi, aby stworzyć bardziej wydajną i zrównoważoną, opartą na pracy zespołowej, kulturę globalną²⁶. Edukacja STEAM zakłada samodzielne lub zespołowe poszukiwanie przez uczniów konkretnych informacji w wybranym obszarze oraz realizację projektów poprzez praktyczne sposoby zastosowania wiedzy pozyskanej na drodze badawczej. STEAM wspiera wszechstronny rozwój uczniów, ich pasje i talenty, wykorzystując naturalną ciekawość i kreatywność. Pozwala im sprawdzać się w różnych rolach. Edukacja STEAM jest przykładem wspierającym samodzielne dochodzenie do wiedzy poprzez eksperymentowanie. Wymaga wprowadzania do procesu kształcenia metod poszukujących (problemowych) oraz samodzielnego dochodzenia do wiedzy. W założeniach koncepcja edukacji STEAM ma kształtować myślenie twórcze, umiejętność samodzielnego uczenia się jako całościowej potrzeby, która zaczyna się już w okresie przedszkolnym. Ponadto ma promować postawy bycia w świecie w sposób zrównoważony, oparty na odpowiedzialności za środowisko i jego zasoby oraz szukania równowagi między środowiskiem naturalnym a technologią. Bardzo ważnym aspektem w nauczaniu jest to, że wykorzystuje metody aktywizujące uwzględniając między innymi metodę twórczej pracy projektowej oraz Design Thinking. Do głównych założeń tych metod należy interdyscyplinarny zespół, eksperymentowanie i testowanie hipotez. Projekt STEAM warto realizować etapowo, zaczynając od analizy problemu, poprzez kreatywną pracę prowadzącą do tworzenia prototypu, kończąc na testowaniu i ulepszaniu projektu. Budując interdyscyplinarny zespół dzieci otrzymują możliwość stworzenia grupy, w skład której wejdą uczniowie o różnych kompetencjach,

²⁶ M. Plebańska, *STEAM – edukacja przyszłości. Teorie i badania*, „Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny Meritum” 2018, nr 4 (51), s. 5.

talentach i zainteresowaniach²⁷. Rozwinięcie zainteresowania dzieci naukami ścisłymi (STEAM) jest pożądane i możliwe już na etapie edukacji przedszkolnej²⁸.

Warunki realizacji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju

Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR) oznacza uczenie się na trzech poziomach: poznawczym, społeczno-emocjonalnym i behawioralnym. Na poziomie poznawczym chodzi o zrozumienie wyzwań, jakie niesie ze sobą zrównoważony rozwój wraz z jego uwarunkowaniami. Poziom społeczno-emocjonalny oznacza rozumienie podstawowych wartości związanych ze zrównoważonym rozwojem, rozwijanie empatii oraz wzmacnianie motywacji do wprowadzania zmian. Poziom behawioralny to podejmowanie praktycznych działań na rzecz zrównoważonej transformacji w wymiarze indywidualnym i społecznym. Uczenie się na trzech poziomach ukazuje człowieka funkcjonującego we współczesnym świecie z jego złożonymi problemami. Wiedza proceduralna w odróżnieniu od deklaratywnej dostarcza informacji w jakim celu należy ją zdobywać i jak z niej korzystać na co dzień, co czyni świat bardziej zrozumiałym. Warto zauważyć, iż rozumienie sensu tego, co się dzieje ma istotne znaczenie dla poziomu dobrostanu²⁹. Poziom zaangażowania sprawia, że chętniej podejmowana jest odpowiedzialność, co wzmacnia potencjał uczenia się.

²⁷ M. Plebańska, K. Trojańska, *STEAM-owe Lekcje (EPUB)*, Warszawa 2018.

²⁸ Pokazują to wyniki współpracy w obszarze edukacji STEAM pracowników Uniwersytetu Ignatianum z partnerami z Włoch, Hiszpanii oraz Irlandii, w ramach projektu Kitchen Lab for Kids (w latach 2018–2021) oraz przeprowadzonych międzynarodowych badań (Report Final 2020). Celem współpracy było wypracowanie założeń teoretycznych i praktycznych na temat edukacji STEM i możliwości jej wprowadzenia do programu wychowania przedszkolnego zob. B. Surma, *Edukacja naukowa oparta na dociekaniu (IBSE – Inquiry-Based Science Education) oraz STEAM w przedszkolu a zrównoważony rozwój*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2021, t. 16, nr 5(63), s. 11-24, DOI: 10.35765/eetp.2021.1663.01.

²⁹ M. Seligman, K. Reivich, L. Jaycox, J. Gillham, *Optymistyczne dziecko. Jak wychowywać dzieci, aby nauczyć je optymizmu i dawania sobie ze wszystkim rady*, Poznań 1997; M. Seligman, *Prawdziwe szczęście. Psychologia pozytywna a urzeczywistnienie naszych możliwości trwałego spełnienia*, przeł. A. Jankowski, Poznań 2005.

Integracja wiedzy pozwala na interakcję z rzeczywistymi problemami, aby dowiedzieć się, jak rozwiązywać problemy w realnym świecie. Idea zrównoważonego rozwoju w edukacji podejmowana jest między innymi w interesujących opracowaniach Józefy Bałachowicz³⁰. Zrównoważony rozwój dotyczy przede wszystkim relacji między współczesnymi i przyszłymi pokoleniami oraz relacji człowieka ze środowiskiem życia. Ta wykładnia ma wymiar moralny i pedagogiczny, bowiem dotyka myślenia i działania pedagogicznego, jakimi są służba integracji międzypokoleniowej i wewnątrzpokoleniowej, dbałość o środowisko życia i pomyślny rozwój człowieka³¹. Interesującym przykładem rekonstrukcji praktyki edukacyjnej w kierunku wychowania dla zrównoważonego rozwoju była edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna w Norwegii, którą próbowano poznać i zaimplementować do potrzeb kształcenia nauczycieli w ramach projektu Edukacja Środowiskowa dla Zrównoważonego Rozwoju w Kształceniu Nauczycieli realizowanego przez zespół projektowy Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie i Uniwersytetu Agder w Kristiansand³².

Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju w kontekście kompetencji kreatywnych i twórczej pracy projektowej

Przedstawiony kierunek myślenia stanowi podstawę do realizacji celu, jakim jest zachęcanie uczniów do poszerzania wiedzy poza program nauczania oraz rozwijania własnych umiejętności w nauce i różnych dziedzinach życia. Poczucie kompetencji to osobiste przekonanie jednostki, że potrafi wykonać określone zadania, ma odpowiedni zasób wiedzy i umiejętności. To przekonanie powoduje, że człowiek podejmuje codzienne wyzwania, ma chęć do doskonalenia swoich

³⁰ J. Bałachowicz, *Zmiany współczesnych kontekstów edukacji dziecka*, [w:] J. Bałachowicz, K.V. Halvorsen, A. Witkowska-Tomaszewska (red.), *Edukacja środowiskowa w kształceniu nauczycieli. Perspektywa teoretyczna*, Warszawa 2015; J. Bałachowicz, *Idea zrównoważonego rozwoju w teorii pedagogicznej*, [w:] L. Tuszyńska (red.), *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w kształceniu nauczycieli klas początkowych*, Warszawa 2016; J. Bałachowicz, *Idea zrównoważonego rozwoju w edukacji dziecka*, „Prima Educatione” 2017, nr 1, s. 21-38.

³¹ Eadem, *Zmiany współczesnych kontekstów...*, s. 13-14.

³² Eadem, *Idea zrównoważonego rozwoju...*

umiejętności³³. W wieku szkolnym (późne dzieciństwo) pojawia się potrzeba bycia kompetentnym, której towarzyszy potrzeba pracowitości, potrzeba aprobaty społecznej, uznania dla posiadanych kompetencji. Oznacza ważne wskaźniki rozwojowe: potrzebę osiągnięcia pozytywnych rezultatów, dążenie do robienia rzeczy dobrze, pracowitość i wytrwałość w realizacji celów oraz dążenie do zdobycia uznania. Warto przypomnieć, iż ważnymi potrzebami wczesnego i średniego dzieciństwa (ich zaspokajanie bądź deprivacja) są potrzeby afiliacyjne (doznawania uwagi i pomocy ze strony innych ludzi, dążenie do pozytywnych kontaktów z innymi ludźmi i aprobaty z ich strony) oraz samodzielności (zaradność, skuteczność, poczucie sprawstwa podejmowanie decyzji, planowanie działań) autonomii oraz potrzeba inicjatywy³⁴. Wspomniany uprzednio Howard Gardner dowodzi, iż zajęcia szkolne powinny być szansą wykazania się dla każdego ucznia – aby mógł doświadczyć powodzenia w jakiejś dziedzinie³⁵. Perspektywa przyszłościowa (prognoza rozwojowa) wskazuje kierunek zmian, w którym doznawane sukcesy w sferze zadaniowej i kontaktach społecznych prowadzą do rozwoju poczucia kompetencji. Poczucie kompetencji prowadzi do budowania przekonania o efektywności własnych działań podejmowanych w przyszłości. Odwrotny proces oznaczałby sytuację, w której brak poczucia kompetencji buduje trwałe przekonanie (postawę) o nieefektywności własnych działań w perspektywie przyszłościowej. Potrzeba relacji społecznych wynika z chęci odczuwania przynależności i przywiązania do innych osób lub grup. Brak przynależności odczuwany jest jako samotność, która daje o sobie znać, gdy uczniowie czują się wykluczeni i doświadczają braku przynależności do ważnych grup w szkole³⁶. Interakcje społeczne rozwijają zdolności komunikacyjne i socjalizacyjne, tworząc pozytywne środowisko uczenia się dla każdej grupy wiekowej. Ponadto

³³ R.M. Ryan, *Psychological needs and the facilitation of integrative processes*, „Journal of Personality” 1995, t. 63, s. 397-427.

³⁴ A.I. Brzezińska, S. Jabłoński, B. Ziółkowska, *Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne*, „Edukacja” 2014, nr 2(127), s. 37-52; A.I. Brzezińska, T. Czub, *Dziecko w systemie edukacji: podejście systemowo-transakcyjne*, „Kultura i Edukacja” 2015, nr 1(107), s. 11-33, DOI: 10.15804/kie.2015.01.01.

³⁵ H. Gardner, *Inteligencje wielorakie...*

³⁶ R.M. Ryan, E.L. Deci, *On happiness and human potentials: A Review of research on Hedonic and Eudaimonic Well – Being*, „Annual Review of Psychology” 2001, t. 52, s. 141-166.

kompetencje kreatywne jako okazywanie empatii, radzenie sobie z niepewnością i sprzecznościami, stanowią oczekiwane i niezbędne umiejętności w coraz bardziej cyfrowym świecie. Autorskie doświadczenia ze zrealizowanych przez mnie projektów w obszarze diagnozowania oraz stymulowania rozwoju zdolności i uzdolnień twórczych w procesie edukacji³⁷ wskazują, że korzystanie z metody projektów pozwala na tworzenie wielu okazji edukacyjnych wykazania się uczniów kreatywnością w znajdowaniu nowych, wartościowych i oryginalnych rozwiązań problemów poprzez krytyczne myślenie i współpracę. Podobnie, jak we wspomnianym wcześniej nauczaniu STEAM-owym uwzględniającym metodę twórczej pracy projektowej (design thinking), realizacja warsztatów kreatywności i twórczego myślenia polega na budowaniu interdyscyplinarnego zespołu dzieci czy młodzieży, w skład którego wchodzi uczniowie o różnych kompetencjach, różnych talentach i różnorodnych zainteresowaniach. W tak utworzonym zespole uczniowie będą w stanie przeanalizować problem projektowy wszechstronnie i wielopłaszczyznowo. Ważne w tym kontekście jest to, że przechodzenie przez wiele etapów projektu może pomóc uczniom rozwinąć cenne umiejętności rozwiązywania problemów, zwłaszcza gdy projekty te wymagają współpracy. Jest to doskonała okazja edukacyjna do realizacji kompetencji kreatywnych zarówno w sferze poznawczej (jako otwartość na świat,

³⁷ Autorka uczestniczyła w pracach: Zespołu do identyfikacji i opieki nad uczniami zdolnymi w ramach działań projektu: „Białostockie Talenty XXI wieku” (2014–2017) (Cztery Edycje) finansowanego ze środków Prezydenta Miasta Białegostoku we współpracy Centrum Kształcenia Ustawicznego (CKU), Uniwersytetu w Białymstoku (UwB), Politechniki Białostockiej (PB), Uniwersytetu Medycznego (UM) oraz Białostockiego Parku Naukowo-Technologicznego. Zespołu realizującego zadania projektowe: Start-UpAcademy w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Oś Priorytetowa III Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju, Działanie 3.1 Kompetencje w szkolnictwie wyższym. Okres realizacji projektu: 15.08.2018 r. – 15.07.2020 r. (Dwie edycje) Organizacja i realizacja II Modułu edukacyjnego: „Mój własny Start-up – Od pomysłu do wdrożenia” rozwijającego kompetencje i umiejętności uniwersalne w zakresie kreatywności i innowacyjności. Organizacja i realizacja IV Modułu edukacyjnego: „O wspieraniu talentów i zdolności dzieci” – zajęć dla rodziców, rozwijających kompetencje wychowawcze i społeczne. Grupa docelowa projektu: Projekt skierowany do 144 (72 K, 72 M) uczniów klas 5, 6, 7, 8 szkół podstawowych województwa podlaskiego uczęszczających do szkoły podstawowej w roku szkolnym 2018/2019 i 2019/2020.

gotowość do akceptacji nowych perspektyw), sferze emocjonalnej (okazywanie empatii, radzenie sobie z niepewnością i sprzecznościami) oraz w sferze doświadczeniowej (motywowanie siebie i innych do działania i podejmowanie konkretnych działań).

Wnioski i rekomendacje

W rezultacie prowadzonych rozważań przywoływanej argumentacji pojawia się potrzeba refleksji natury ogólnej. Rodzą się pytania (i wątpliwości): Na jakiej drodze odkrywania skarbów edukacji – i samej edukacji – aktualnie jesteśmy? Czy wracamy do granic (w) edukacji i granic uczenia się – czy jest to perspektywa bez granic? Czy jeszcze poszukujemy jakości człowieka (czy jest to nadal aktualne?), czy powracamy przede wszystkim do problemu jakości kształcenia, zdobywania wiedzy? Czy idea zrównoważonego rozwoju (w tym EZR) jest w stanie połączyć te dążenia? Pytania dotyczą w gruncie rzeczy szerszej perspektywy, którą stanowi problematyka UCZENIA SIĘ ŚWIATA, który jest dzisiaj, a więc świata z (nie)przewidywalną przyszłością. Wymaga ono (meta)kompetencji przyszłości, które były możliwe i realizowane w kontekście pozytywnego środowiska rozwoju. Jest to wyraz niezmiennej, a dzisiaj szczególnej TROSKI o wspólny świat, o którym Profesor Irena Wojnar pisała przed laty:

Stawiano i stawia się nadal pytania: jak możemy ocalić człowieka, jak zmienić edukację, aby nadać sens działaniom wyzwalamy bogactwo ludzkich możliwości, jak budować lepszy świat ludzi, a nie rzeczy. Proponowano wtedy edukację w kierunku „pełni człowieczeństwa”, rozbudzającą zdolności do kształtowania własnej osoby, uwzględnianie wielorakiego bogactwa natury ludzkiej, integralny rozwój wszystkich aspektów osobowości, edukacji „odwołującej się do wrażliwości, aktywności, wyobraźni, a bazującej na inspiracji, animacji, pobudzaniu – zamiast na przekazie intelektualnym³⁸.

Prezentowana koncepcja Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju stanowi poszerzenie i uzupełnienie oferty Edukacji Jutra, którą powinniśmy przyjąć zarówno jako konieczność i wyzwanie, ale również jako

³⁸ I. Wojnar (1984), *Wychowanie dla wartości humanistycznych – problemy globalne*, Jabłonna: Komitet Prognozowania Perspektywicznego Rozwoju Kraju „Polska 2000”, s. 11.

szansę na rozwój – czego próbowano dowodzić w tym opracowaniu. Kompetencje kreatywne stanowią oczekiwane i niezbędne umiejętności w coraz bardziej cyfrowym świecie. Zdolności stanowią swoiste wyzwanie współczesnej krytyczno-kreatywnej koncepcji edukacji. Jej kluczowym zadaniem jest między innymi odkrywanie i stymulowanie rozwoju zdolności, uzdolnień oraz talentów. Kompetencje kreatywne, które rozwija EZR mogą współistnieć – uzupełniać się i łączyć – z edukacją STEAM (w sposób szczególny z podkreśleniem udziału Art/Sztuki). Integracja wiedzy z różnych dyscyplin umożliwi naukę poprzez praktyczne doświadczenia i kreatywne wyzwania. Edukacja ma wówczas większą szansę stanowienia „kreatywnego instrumentu układania się człowieka ze światem”³⁹. Ponadto emancypacyjna funkcja edukacji podkreśla indywidualność i „unikatowość” każdej osoby. Akcentuje i wzmacnia różnice interpersonalne przez organizowanie takich warunków uczenia się, w których każde dziecko może zaspokajać indywidualne potrzeby według „autorskiego” wzorca, zgodnego z własnymi uzdolnieniami i talentami, a także z doświadczanymi ograniczeniami i deficytami⁴⁰. W szczególności, gdy będzie to koncepcja (krytyczno-kreatywnej) edukacji uwzględniającej rolę wyobraźni jako umiejętnego przekraczania dokonującego się w trzech integralnych orientacjach: orientacji ku sobie (demokratyzacji własnych możliwości), ku ludziom (spotkaniu i dialogowi) oraz orientacji ku światu (przymierze z rzeczywistością potencjalną)⁴¹.

³⁹ R.M. Łukasiewicz, *Studia nad alternatywami w edukacji*, Wrocław 2002, s. 76.

⁴⁰ A.I. Brzezińska, T. Czub, *Dziecko w systemie edukacji: podejście systemowo-transakcyjne*, „Kultura i Edukacja” 2015, nr 1(107), s. 11-33, DOI: 10.15804/kie.2015.01.01.

⁴¹ R.M. Łukasiewicz, *Edukacja z wyobraźnią, czyli jak podróżować bez map*, Wrocław 1994, s. 23.